

mieckiego brzmienia (s. 57 - 62). Przydałoby się to natomiast w indeksie.

W końcu zwróćmy jeszcze uwagę na niedopatrzenia korektorskie. Do tego typu zaniedbań zaliczyć wypada informację, o otrzymaniu całości ziemi kołobrzesckiej przez biskupa kamieńskiego dopiero w 1296 r. (s. 37), o niezabranii przez biskupa kapituły prawa odbioru kanoników (s. 35), o omawianiu w rozdziale trzecim materiału tylko do połowy XIV w. zamiast do drugiej połowy (s. 78), o układzie Barnima I z biskupem Hermannem v. Gleichenem z 1173 r. (s. 72) itp. Przykre są też pomyłki autora w cytowaniu (s.55).

Podniesione wyżej niedostatki pracy R. Marciniaka nie powinny jednak zaciemniać ogólnie pozytywnego wrażenia, jakie pozostaje po jej lekturze. Jako praca monograficzna przybliżyła ona pełniejsze poznanie dziejów zaniedbywanej do niedawna ziemi. Autorowi udało się prawidłowo przedstawić genezę i organizację kapituły oraz w oparciu o bogatsze źródła archiwalne i wyniki prac archeologicznych stosunki społeczno-ekonomiczne panujące w jej latyfundium w okresach późniejszych. Słabszy rozdział poświęcony najstarszym czasom kapituły nie determinuje takiej samej oceny rozdziałów następnych, poświęconych czasom późniejszym, które zdają się przynosić wiele cennych obserwacji. Z uznaniem należy podkreślić rozpatrywanie kryzysu gospodarczego kapituły na tle zjawisk ogólnoeuropejskich. Być może i czasy koniunktury mogłyby być lepiej przedstawione, gdyby ukazano je na tle porównawczym, które dopiero umożliwiałoby właściwe spojrzenie na badane zjawiska.

JERZY WALACHOWICZ (Poznań)

H. G. Koenigsberger, *Estates and Revolutions. Essays in Early Modern European History*. Cornell Univ. Press, Ithaca and London 1971, s. XII+308.

Na książkę tę składają się artykuły, poświęcone życiu stanowemu w XVI w. Pytanie postawione przez autora da się tak sformułować: dlaczego rewolucje XVI w. nie doprowadziły do zmiany ustroju stanowego? Pytanie ważne postawione z perspektywy rewolucji XVIII, XIX i XX w., na które autor szuka odpowiedzi.

Wstęp porusza zagadnienia metodologiczne, m. in. sprawę samodzielnego jakby życia instytucji, które rozwijają się według praw wewnętrznej logiki, aczkolwiek nie w oderwaniu od gospodarczych przemian. Autor analizuje przyczyny stabilności i przyczyny upadku ustroju stanowego tam, gdzie warunki geograficznej izolacji tamowały rozwój rządów feudalnych. Przedstawia początki monarchii późnośredniowiecznej oraz uzasadnia rolę czynnika gospodarczego w rozwoju życia politycznego. Następnie autor zarysowuje plan przyszłego badania ogólnie obowiązującego modelu dla rewolucji tego okresu, ale ogranicza się w swej książce do badań poszczególnych wypadków. Wreszcie w ostatnim artykule szkicuje zależność wzajemną rozwoju instytucji i tradycji kulturalnych. Poszczególne artykuły były już poprzednio drukowane w różnych pracach zbiorowych.

Pierwsza z rozpraw *The Parliament of Piedmont during the Renaissance 1460 - 1560* stanowi znakomite studium o wpływie przemian gospodarczych na rozwój ustroju stanowego. Fragmenty jego zamieściłem w skrypcie wydanym wspólnie z dr J. Małkiem pt. *Prusy Królewskie i Książęce w XV i XVI w.* Toruń 1971 (Wydawnictwo UMK).

Drugie studium *The Parliament of Sicily and the Spanish Empire* wyrosło na marginesie książki autora z 1951 r.¹

¹ H. G. Koenigsberger, *The Government of Sicily under Philip II of*

Trzeci artykuł *English Merchants in Naples and Sicily in the Seventeenth Century* dotyczy zagadnień gospodarczych.

Czwarty artykuł *The States General of the Netherlands before the Revolt* jest dobrym studium z historii stanowej.

Piąty z kolei artykuł *Property and Price Revolution* (Hainaut 1474 - 1573) analizuje obowiązek służby konnej w stosunku do wielkości majątku (s. 146). Idąc za Postanem wprowadza pojęcie półzbytku (konsumpcja masła) i na tej podstawie bada zmiany poziomu życia gospodarczego i bogactwa. Przyczynę udziału niższej szlachty niderlandzkiej w powstaniu przeciw Filipowi II autor znajduje we wzroście cen i spadku renty w ostatnich 15 czy 20 latach przed rewoltą (s. 164).

Artykuł szósty *Patronage and Bribery during the Reign of Charles V* analizuje system pensji i jurgieltów dworskich.

Bardzo dużo wnosi artykuł szósty *The Powers of Deputies in Sixteenth Century Assemblies*. Na szczególną uwagę zasługuje spór między przedstawicielem królowej Elżbiety angielskiej a stanami generalnymi Niderlandów o uprawnienia reprezentacji. Poseł angielski chciał odwoływać się do *communitas*, na co w imieniu stanów napisał odpowiedź pensjonariusz z Gouda, Franchois Vranck. Nie *communitas* reprezentuje miasta, ale owych 24 czy 40 najznajniejszych mieszczan zwanych *Vroedschappen*, którzy stanowią rady miejskie i mają tu głos stanowczy. *Vroedschappen* są równie dawne jak miasta same, a członkowie ich składają przysięgę miastu, nie zaś panującemu. Sprawują oni władzę dożywotnio i uzupełniają swe szeregi przez kooptację. W końcu zaznaczył on, że samo państwo przestanie istnieć, jeżeli *communitas* pozwoli sobie wytłumaczyć, że może występować przeciw stanom, to znaczy przeciw szlachcie, sądom i radom miast (s. 206 - 207). Tekst ten jest całkowicie zgodny z poglądami przedstawicieli wielkich miast w Prusach Królewskich, co jest zrozumiałe na tle nieustannych stosunków gospodarczych i kulturalnych Niderlandów z tymi miastami.

Artykuł ósmy *The Reformation and Social Revolution* i dziewiąty *The Organization of Revolutionary Parties in France and the Netherlands during the Sixteenth Century* dotyczą zarówno ruchów ludowych, jak i zwartych związków politycznych (hugonoci, gezowie, liga katolicka).

Nieudanej rewolucji poświęcony jest artykuł *The Revolt of Palermo in 1647*.

Natomiast artykuł ostatni *Decadence or Shift? Changes in the Civilisation of Italy and Europe in the Sixteenth and Seventeenth Centuries* jest próbą wyjaśnienia upadku kultury Włoch, co autor wiąże z powstaniem absolutyzmu. Jest to jedna z najciekawszych partii tej interesującej i pobudzającej do dyskusji książki. Sprawa upadku kultury włoskiej w XVII i XVIII w. stała się ostatnio przedmiotem książki Guido Quazza².

Inną próbę syntezy dał H. G. Koenigsberger w książce napisanej wspólnie z G. L. Mosse *Europe in the Sixteenth Century*³, poszczególne rozdziały nie są podpisane, ale można przypuszczać, że partie poświęcone reformacji pisał Mosse, natomiast ogólne tło przemian gospodarczych, rozwój polityczny (imperia i stany), oraz przynajmniej część rozdziałów poświęconych kulturze wyszły z pod pióra Koenigsberga. Partie poświęcone reformacji nie uwzględniły doskonałej pracy L. Bouyer⁴, która ukazała się w 1965 r. Ciekawe są uwagi poświęcone kontrrefor-

Spain, London-New York 1951, wyd. 2 pt. *The Practice of Empire*, Ithaca-New York 1969.

² Guido Quazza, *La decadenza italiana nella storia europea*, Torino 1971.

³ H. G. Koenigsberger and George L. Mosse, *Europe in the Sixteenth Century*, New York-Chicago-San Francisco-Atlanta-Dallas 1968.

⁴ Louis Bouyer, *La spiritualité orthodoxe et la spiritualité protestante et anglicane* (Histoire de la spiritualité chrétienne III, 1) Paris 1965.

macji i jej skutkach dla Niemiec, gdzie przetrwały obyczaje sprzed reformy trydenckiej (s. 170 - 173).

W części poświęconej monarchiom Polska wypadła dość blado. Nie ukazano znaczenia trwałości unii polsko-litewskiej a znajomość struktury Polski jest fragmentaryczna. Jest to skutek braku „czytelnej” dla cudzoziemców historii Polski, napisanej w języku zachodnioeuropejskim. Natomiast doskonale ukazana jest różnica struktur zachodnioeuropejskich monarchii stanowych. W dziejach wojen XVI w. wysoko oceniona została umiejętność żeglarska księcia Medina Sidonia, dowódcy Wielkiej Armady hiszpańskiej, z której mimo wszystko 2/3 dotarło do portów macierzystych (s. 267). Partiom rewolucyjnym poświęconych zostało kilka stron (s. 268 - 272). Szeroko zostały omówione teorie polityczne XVI w., szczególnie purytańska. Rola tolerancji polskiej została doceniona, aczkolwiek przypisano ją słabości władzy królewskiej. Nowsza literatura polska nie została uwzględniona. Osobne rozdziały poświęcone są historii literatury, sztuki, muzyki i nauki. Występują tu pewne próby ujęć socjologicznych (s. 306 - 367). Praca zawiera mapy, tablice genealogiczne, chronologiczną tablicę wydarzeń.

Książka Koenigsbergera i Mośsego pozwala lepiej zrozumieć założenia *Estates and Revolutions*, które tu zostały rozwinięte w postaci bardziej popularnej. Mimo że *Europe* ukazała się w 1968 r., a *Estates and Revolutions* w 1971 r., pierwsza z dwóch książek jest późniejszym etapem myśli Koenigsbergera, podczas gdy druga z nich zawiera przedruki fragmentów wcześniejszych badań.

KAROL GÓRSKI (Toruń)

Gerhard Schneider, *Der Libertin. Zur Geistes- und Sozialgeschichte des Bürgertums im 16. und 17. Jahrhundert*, Stuttgart 1970, ss. 320, Studien zur Allg. und Vergl. Literaturwissenschaft, 4.

Cele pracy rysują się niewątpliwie interesująco: poprzez studium ewolucji pojęcia libertynizmu rozważyć rolę libertynizmu w powstaniu osiemnastowiecznego racjonalizmu jako filozofii mieszczaństwa par excellence. Wydaje się przecież, iż źródłowe badania autora — dotyczące konkretnej problematyki — zostały dość ryzykownie i schematycznie zinterpretowane. Przejdźmy do faktów. Oto autor poza rozważeniem pewnych problemów wstępnych i próbą podsumowania wyników pracy (s. 244 - 247) podzielił rozprawę na 5 rozdziałów. W rozdziale I otrzymaliśmy rozważania etymologiczne i historyczne poświęcone pojęciu *libertinus* w epoce rzymskiej, a więc wyzwolenca, pojęcia konkretnego, które otrzymało następnie interpretację symboliczną i w późniejszych źródłach używane było w nowym już znaczeniu. Zasadniczym materiałem badawczym, jakim autor się posługuje w swych analizach, są teksty piśmiennictwa francuskiego XVI - XVII w., i to nade wszystko w literaturze kalwinizmu, a konkretnie w pismach samego Kalwina znajdujemy nowe teologiczne określenie libertyna jako nonkonformisty odrzucającego istniejący porządek społeczny i religijny. W ten sposób początkowo ostrze ataku Kalwina kierowało się przeciwko średniowiecznym jeszcze tradycjom protestu antyfeudalnego, aintelektualnego zresztą, tradycjom beginek, begardów i innych herezji, które atakował Kalwin walcząc z niebezpieczeństwem anabaptystów.

W zarzutach przeciw skrajnym społecznie czy światopoglądowo odchyleniom od głównych nurtów Reformacji pojawił się po raz pierwszy w pismach Kalwina i jego zwolenników związek rzekomo istniejący między niedowiarstwem a postawą moralną: wolnomyśliciel miał być odtąd przez dwa wieki (*theologische Schimpf-*